

ASPEKTI SOCIJALNE ILI URBANE DIJALEKTOLOGIJE

DUNJA JUTRONIĆ - TIHOMIROVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 808.61/.62-087:301
Izvorni znanstveni rad

Priljeno: 1984-10-31

U ovom članku se ukazuje na pojavu socijalne ili urbane dijalektologije, njenih ciljeva, metoda i razvoja kako su teoretski obrađeni kod američkih i britanskih sociolingvisti. U našoj dijalektologiji zanemarena su svjetska ostvarenja i kontinuirana ispitivanja socijalne ili urbane dijalektologije. Naročito se ističu nedostaci ovakvih ispitivanja na polju čakavskog dijalekta. Pošto socijalna ili urbana dijalektologija svoja najinspirativnija istraživanja nalazi u velikim gradovima, upućuje se na nekoliko primjera govora grada Splita, koji bi se adekvatno mogli ne samo opisati već i objasniti ako im se pristupi sa stanovišta socijalne dijalektologije.

Može se sa sigurnošću reći da je knjiga Williama Labova *The Social Stratification of English in New York City* (1966) označila, između ostalog, i novi pristup ispitivanju i proučavanju dijalekata.¹ S jedne strane možemo govoriti o tradicionalnoj dijalektologiji a s druge strane o socijalnoj ili urbanoj dijalektologiji s njenim metodama i ciljevima.² Labov je već 1961. (znači pred više od dvadeset godina) vršio ispitivanja na malom otoku Martha's Vineyard i pokazao da postoji sistematski odnos između govornika i načina na koji se oni služe određenim jezičnim varijablama. New York je predstavljao jednu sasvim drugu vrstu zajednice ali i tu je Labov pokazao da su jezične varijacije društveno uvjetovane. Ono što je Labov započeo 60-tih godina potaklo je mnoge znanstvenike na daljnji niz empirijskih istraživanja struktura urbanih govornih zajednica. Spomenut ćemo samo neke od većeg značenja. U studiji *Bilingualism in the Barrio* (1969) jedan tim sociologa, psihologa i lingvisti proučavao je govor 431 Portorikanca na području New Yorka. Godine 1969. W. A. Wolfram je ispitivao govor 48 crnaca iz Detroita, i to je studija koja je tijesno povezana uz Labovljeva ispitivanja iz 1966. Metodološki je Wolframovo ispitivanje u detaljima preciznije od Labovljevog ali je od Labova preuzeta tehnika intervjua kao i metoda analize dobivenog korpusa. Stolz i Bills su 1969. ispitivali odnos standarda i dijalekta kod 23 govornika na području grada Austina u Texasu. Treba spomenuti i ispitivanja Labova i njegovih suradnika na grupi crnaca od deset do dvanaest godina i Portorikanaca u njujorškom getu.

¹ Ovaj članak predstavlja proširenu i razrađenu verziju referata iznesenog na simpozijumu »Kontekst u lingvistici i nastavi jezika« održanog 18. i 19. svibnja 1984. u Beogradu.

² Socijalna dijalektologija može biti i ona koja nije urbana, međutim u posljednjih dvadesetak godina u literaturi naročito američkih i britanskih lingvisti socijalna i urbana dijalektologija su dva termina vrlo blisko vezana jer se najveća sociološka ispitivanja jezika vrše u većim gradovima. O tome kod nas piše Pavle Ivić: »U Americi je posljednjih godina proučavanje socijalne stratifikacije gradskih govora postalo centralna tema dijalektologa...« (*Srpski narod i njegov jezik*, Beograd 1971, str. 98).

Ovo je najveći korpus koji je do sada sakupljen u jednoj govornoj skupini. Istraživanje je bilo provedeno s ciljem da se uoče i ispitaju razlike koje postoje između standardnog engleskog i crnačkog vernakulara.

Proučavanje jezika grada u društvenom kontekstu izvan Sjedinjenih Američkih Država najprije je provedeno u Velikoj Britaniji. Peter Trudgill (1974) proučavao je govor grada Norwicha a Macaullay (1977) Glasgowa. Ispitivanja su metodološki zasnovana na istim principima kojima se služio Labov, međutim metodologija ispitivanja nestandardnog jezika i način korelacije društvenih i jezičnih varijabli već je doživio izvjesnu kritiku u nastojanju da se dođe do što objektivnijih rezultata u ovakvoj vrsti ispitivanja.³ Nedavno su u Velikoj Britaniji izišle dvije knjige, L. Milroy (1980) i S. Romaine (1982), u kojima se čak govori (naročito u ovoj drugoj) o »post-labovljevske« ili evropskoj sociolingvistici koja se prvenstveno razvija u britanskoj sredini. Ukratko, ta ispitivanja ne pobijaju Labovljeve premise, metode i ciljeve već ih preispituju. Pokušavaju se zasnovati ispitivanja na metodološki boljim kao i na teorijski zasnovanijim jedinicama. Tako se npr. preispituje pojam govorne zajednice (*speech community*) a kritizira se pojam društvene klase (kao što su viša, srednja, niža i radnička klasa) i uvodi se termin društvene mreže (*social network*),⁴ koja je u odnosu na društvenu klasu manja ili uža kategorija u kojoj se odražava karakter odnosa pojedinca prema raznim neformalnim grupacijama za koje je vezan i kojima prirodno pripada. Društvena mreža trebala bi biti i manje apstraktna, realnija jedinica od društvene klase. Ona ukazuje na odnos koji pojedinac ima ili stvara prema bližoj zajednici. Ima društava gdje klase nisu tako izdiferencirane kao u Americi i stoga u takvim društvima pojam društvene mreže realnije prikazuje odnos društvenih varijabli prema jezičnim varijetetima.

Navest ćemo neke važne razlike između tradicionalne i društveno-utemeljene dijalektologije (da se poslužimo Hymesovom odrednicom za sociolingvistiku). Detaljnija kritika tradicionalne dijalektologije može se naći kod Labova (1972), Trudgilla (1974) i Milroy (1980). 1. Metodama tradicionalne dijalektologije ne može se objasniti činjenica da se isti govornik služi s više vrsta registara. To ne znači da dijalektolozi nisu svjesni da takvi registri postoje, međutim, oni za njih nemaju interesa. 2. Govor zajednica ne opisuje se realistički iscrpno i jezične činjenice ne povezuju se s društvenim kontekstom. Na primjer, postoje mnogi opisi govora sela a ipak se malo zna, kako Trudgill ističe za englesku sredinu, kako se stvarno govori u toj zemlji a najmanje se zna kako se govori u gradovima.⁵ 3. Tradicionalnu dijalektologiju ne zanima odnos između društvenog i jezičnog ponašanja. To je, naravno, i opravdano time što su njeni ciljevi različiti od ciljeva socijalne dijalektologije. Lingvisti su tada htjeli zabilježiti stare jezične oblike prije nego što se promijene ili potpuno izgube. Tradicionalna dijalektologija je, kako

³ O tome nam najbolje govore članci u najnovijim brojevima časopisa *Language in Society*, ur. Dell Hymes, Cambridge University Press.

⁴ Vidi moj prikaz knjiga L. Milroy, *Language and Social Networks*, Oxford: Blackwell 1980. i S. Romaine, ur. *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*, London: Arnold 1982. u časopisu *Naše teme*, 28/1984, 9—10.

⁵ Vidi moj prilog »Jezik grada« uz još tri prijevoda o vidovima jezika grada, u: *Argumenti*, Rijeka, br 1—2/1983.

kaže Shuy (1974), »deskriptivna a ne analitička, historijska a ne dinamička.«⁶

U svjetlu ovakvog brzog leta kroz suvremenu sociolingvistiku gdje je proučavanje nestandardnih varijeteta, vernakulara i dijalekata u svakodnevnom društvenom kontekstu sigurno centralni zadatak socijalne dijalektologije, možemo odmah reći da ova dvadesetogodišnja ispitivanja nisu naišla na pravi i plodonosni odjek kod naših dijalektologa. Na to smo u nekoliko navrata upozoreni⁷ a i ovo predstavlja još jedan takav pokušaj u tom pravcu. Dubravko Škiljan govori o horizontalnoj stratifikaciji jezika, tj. o njegovim geografski rasprostranjenim dijalektima a zatim o vertikalnoj stratifikaciji u koju se uključuju razni sociolekti kao i drugi lekti.⁸ Treba svakako istaći mišljenje da »sagledavanje i objašnjenje varijacija u jeziku koje su nastale kao projekcija društvene izdiferenciranosti treba da, prema mišljenju mnogih, bude centralna tema sociolingvistike«, dakle i socijalne dijalektologije.⁹

Što se u posljednje vrijeme navodi kao zadatak naše dijalektologije? Božidar Finka, prikazujući našu dijalektologiju, kaže: »Sav dijalektoški rad u Hrvatskoj ima u poslijeratnom razdoblju dva osnovna pravca: 1. Istraživanje i monografski opis pojedinih mjesnih govora, odnosno davanja sinteze o većem ili manjem broju dijalektoloških problema užega ili širega dijalekatskoga područja i 2. Izrada dijalektoloških atlasa.«¹⁰ Taj isti stav ponavlja se i u zapisu iz 1981. s dodatnom primjedbom da »naša dijalektologija danas teži za tim da bude na razini naših i svjetskih lingvističkih dostignuća, da primjenjuje metodologiju svojstvenu suvremenoj znanosti i da našu lingvistiku oplodi sebi primjerenim spoznajama.«¹¹ Dakle ne nalazimo nikakvih napomena da postoje i drugačiji pristupi dijalektološkim istraživanjima. Ponegdje nalazimo čak i pogrešne tvrdnje kad se govoreći o interferenciji među dijalektima kaže »da jezične promjene kao proces nisu dostupne neposrednom istraživanju«,¹² iako je jedna od glavnih postavki sociolingvističkih istraživanja upravo ta da se jezik može promatrati u procesu promjene kao i da su izvanjezični faktori od bitne važnosti za predviđanje promjena ili prestrukturiranja sistema.

⁶ W. R. Shuy, prikaz knjige Hans Kurath, *Studies in Area Linguistics*, Bloomington & London: Indiana Univ. Press, 1972 u časopisu *Language in Society*, 3, 2, 1974, str. 296. Shuy naročito ističe činjenicu da dijalektolozi ignoriraju istraživačke napore sociolingvisti. Tako kaže: »Disagreement with the imperfect position of others would be welcome, but to ignore a large body of research relevant to one's book reveals an attitude that is indefensible to scholarship. It is too bad that it had to be this way«. (str. 297).

⁷ Vidi Milorad Radovanović, »Naš jezik danas i sutra«, *Naše teme*, 5/1982, naročito strane 818—821 i dalje, Radovanović, »Linguistic Theory and Sociolinguistics in Yugoslavia«, *International Journal of the Sociology of Language* 44/1983, str. 55—69. Između ostalog tu on kaže: »Up to now Serbocroatian dialectology has been almost exclusively a rural dialectology so that there are, generally speaking, no urban or social dialectologies (rare exceptions are Jović 1976 and the studies of T. F. Magner)«. (str. 59).

⁸ Dubravko Škiljan, »Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika«, *Naše teme*, 6/1980, str. 952—63.

⁹ Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, IV izd., str. 266.

¹⁰ Božidar Finka, »Hrvatsko jezikoznanstvo u poslijeratnom razdoblju«, *Suvremena lingvistika*, 19—20/1979, str. 49.

¹¹ Božidar Finka, »Hrvatska dijalektologija danas«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 41.

¹² V. Barac-Grum i V. Zečević, »Arealni i granični dijalekatski kontakt«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 4—5/1979, str. 106 i dalje.

Koliko nam je poznato Pavle Ivić (1971) je prvi pokušao objasniti zašto se dijalektolozi ne bave gradskim socijalnim dijalektima, pa ni oni koji su upoznati s najnovijim američkim ostvarenjima. Razloge koje je naveo su nepostojanje gradskih socijalnih dijalekata, kaotično stanje u našim gradovima koje varira od prilike do prilike kao i nedostatak metodologije. I sam Ivić na drugom mjestu sumnja u svoju prvu tvrdnju, dok kaotično stanje ne smije biti prepreka u ovakvoj vrsti ispitivanja a o nedostatku metodologije se ne može govoriti jer se radi samo o njenoj dobroj procjeni i mogućoj adaptaciji.¹³ Ivić isto tako sumnja i upozorava na opasnost da rezultati budu trivijalni no ova se sumnja odnosi na promjene jezika u selu a ne u gradu.

Optimističniji pristup nalazimo kod Dalibora Brozovića u njegovu članku »O tipologiji supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slavenskom jezičnom svijetu« (1973) gdje se Brozović zalaže za određeni teorijski okvir hijerarhije varijanata između mjesnog govora koji je homogen, konkretan i organski, i standardnog jezika koji je isto tako homogen, konkretan ali neorganski idiom. Između ova dva pola nalaze se varijacije interdijalekta i supstandardnog jezika koji se povezuju trećom kategorijom razgovornog jezika koji je nehomogen, nekonkretan i neorganski. Najinteresantnija su zapažanja o razgovornom jeziku kao o nekoj prelaznoj pojavi između standardnog jezika i interdijalekata koji se govore u određenoj regiji, kao i njegova tendencija da postane opć-nacionalan, tj. da potisne pokrajinske razgovorne jezike. Brozović navodi zanimljiv primjer slovenskog razgovornog jezika ljubljanskog tipa koji se pomalo nameće cijeloj republici i tako u kolokvijalnim situacijama ima određeni prestiž koji može biti i veći od prestiža koji ima standardni jezik. Detaljni historijski pregled kao i suvremeno stanje i varijacije razgovornog jezika jednog grada daje Brozović u članku »O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama« (1976). To je jedan od rijetkih opisa govora grada kod nas. Razgovorni zadarski je zanimljiv po svojim odstupanjima od jednog općeg oblika dalmatinskoga razgovornoga jezika. U ovom, a još više u prethodnom članku, Brozović napominje da nam opisi koje imamo nisu dostatni jer se vrlo slabo zna koji se društveni slojevi koriste raznim razgovornim jezicima i u kojem odnosu i u kojoj mjeri.

Dušan Jović (1979) također je upozorio da se kod opisivanja dijalekata ne uzimaju u obzir nikakve sociološke dimenzije. Tako on kaže: »Sociološke osnove jezičnih promjena u radovima ovakve vrste (dijalektoloških) po pravilu ostaju neistražene ili su samo naglašene. Daje se presek jezičkoga stanja, lingvistički i istorijski se objašnjavaju pojedini fenomeni ili govor u celosti, ali nema raščlanjivanja njegove upotrebe po slojevima društvenim, generacijski, pa prema tome izostaje objašnjenje socioloških faktora što uslovljavaju promene u jeziku u datome vremenskom razdoblju.«¹⁴ U ovom radu D. Jović opisuje govor

¹³ Pavle Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd 1971, naročito strane 94—99. On kaže: »Istraživanja u ovom drugom pravcu u svetu su tek počela, a kod nas nije učinjeno ni toliko... Sve ovo ipak ne isključuje mogućnost bolje osmišljenih poduhvata, takvih koji bi točno odredili u kojoj meri književni jezik osvaja teren od jedne generacije do druge, ili kakve su razlike između pojedinih regiona u pogledu mere u kojoj je prodro književni jezik, itd.« (str. 95—96).

¹⁴ Dušan Jović, »Sociolingvistički faktori jezičkih promena u župskom govoru«, *Književnost i jezik*, 2—3/1979, str. 244.

mlade generacije župskog govora u nastojanju da uoči kako se dijalekt prilagođuje književnoj normi.

Kako u okviru ovakvih istraživanja stojimo u čakavskom narječju? Božidar Finka (1971) npr. navodi interesantnu činjenicu da »sve do sada nemamo ni jednog opširnijeg i ujedno cjelovitoga prikaza čakavskog narječja.«¹⁵ Dakle dok se u svijetu tih godina vrše mnoga sociolingvistička i sociološka ispitivanja nestandardnih govora kod nas još ne postoji ni potpuni opis jednog od naših glavnih narječja iako se u njemu istovremeno zbivaju takve promjene koje neminovno upućuju na pitanje kako definirati idiom (varijetet) koji se npr. govori u Splitu, nekad čakavskom gradu. B. Finka (1979) govori da se čakavsko narječje postupno mijenja i da bi te nove tendencije i pojave u čakavskom trebalo proučiti.¹⁶ Interesantno je međutim da on navodi samo nekoliko promjena kao npr. monoftongiziranje diftonga, pojavu fonema (h), sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala i još poneku promjenu. Navodi se i tendencija ukidanja završnih morfema u kondicionalu i svodenje svih lica na jedan jedini oblik *bi*, no ova promjena nije karakteristična samo za čakavski već je jako proširena i u standardnom jeziku. Finka upozorava da se čakavska dijalektologija mora svakako sve više usmjeravati na takva istraživanja, međutim, takvih istraživanja ima sasvim malo.¹⁷

O govoru grada pisalo se još manje. Prvi među lingvistima koji se oglašio o toj temi bio je Ranko Bugarski još davne 1965.¹⁸ Te iste godine i Milka Ivić iznosi svoja zapažanja o jeziku kojim se govori u gradu.¹⁹ Zatim i Pavle Ivić.²⁰ Poslije jednog zatišja od desetak godina Dušan Jović u svom članku »Jezik urbanih sredina« naglašava da u gradovima dolazi do jezičnih procesa koji određuju budućnost jezika.²¹ Značajni su već spomenuti Brozovićeve članci. U posljednje vrijeme interes za ispitivanje govora grada postaje sve veći. Jedna od centralnih tema na tribini za marksizam u Beogradu na kojoj se raspravljalo o jeziku u suvremenoj komunikaciji bila je tema o urbanom govoru. Dušan Jović, koji je u međuvremenu u više navrata govorio i pisao a i opisivao urbani govor, i ovdje iznosi svoja zapažanja koja su u diskusiji dopunjena mišljenjima R. Bugarskog i M. Ivić. Ponovo se napominje kako se u urbanim sredinama ukrštaju dijalektalno i standardno, i to tako da se iz njih rađa novo urbano. Sudionici su bili suglasni da se važni jezični procesi koji utječu na današnji razvoj jezika ne odigravaju više u seoskoj sredini već u našim velikim gradovima.²²

¹⁵ Božidar Finka, »Čakavsko narječje«. *Čakavska rič*, 1/1971, str. 11.

¹⁶ Božidar Finka, »O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju«. *Filologija*, 9/1979, str. 145—148.

¹⁷ O čakavskom narječju vidi još T. F. Magner i Radovan Vidović, pod natuknicama u bibliografiji.

¹⁸ Ranko Bugarski, »Grad i jezik«, *Izraz*, IX, 4/1965. Također u knjizi *Lingvistika o čoveku*, Prosveta 1983 (drugo izdanje).

¹⁹ Milka Ivić, »Jezik i individualnost grada«, *Izraz*, IX, 8—9/1965, str. 740—47.

²⁰ Pavle Ivić u knjizi pod bilješkom 13 kaže: »Kad je reč o sudaru modernog doba sa nasleđenim dijalektima, ne može se zaobići, kao izrazito poseban slučaj, pojava upornog čuvanja autohtonih govora, doduše donekle prilagođenih, u određenim sredinama. To su po pravilu gradski ambijenti, i to takvi u kojima se na domaći govor gleda s ponosom zbog njegove tradicije«. (str. 97).

²¹ Dušan Jović, »Jezik urbanih sredina«. *Gledišta*, 7—8/1976, str. 732—44.

²² Referati s ove rasprave tiskani su u knjizi *Jezik u suvremenoj komunikaciji*, Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983. U diskusiji o

Urbanom dijalektologijom na jugoslavenskom tlu najviše se bavi američki slavist T. F. Magner. Iako urbana u nastojanju (i to vrlo realnom) da se pokaže što se događa u jeziku kojim se govori u raznim jugoslavenskim gradovima (Magner 1978),²³ to nije i socijalna dijalektologija, tj. nema pokušaja sistematskog povezivanja jezičnih činjenica s društveno uvjetovanim varijablama. Antun Šojat (1979) a i drugi govore o odnosu standardnog jezika i dijalekta u urbanim sredinama u Hrvatskoj i navode određene specifičnosti koje se javljaju u govoru grada.²⁴ Možemo reći da postoje mnoge opće konstatacije i zapažanja kao što su da se u interferenciji između standarda i dijalekta stvara gradski koinè, da se dijalekat mijenja, i to u smjeru prihvatanja određenih osobina standardnog jezika. Ovakve činjenice se ustanovljavaju ali one nisu ni dovoljno precizno opisane ni objašnjene osim u natuknicama o generacijskim govornim razlikama. Nedavno nas je na nedostatak takvih istraživanja ponovo upozorio američki slavist Kenneth Naylor (1980) navodeći da je ispitivanje suvremenih dijalekata, naročito urbanih, jedan od važnih zadataka, kako on naziva, »balkanske sociolingvistike.«²⁵

Vratimo se na neka od istraživanja koja je proveo T. F. Magner. U urbanim sredinama Zagreba, Splita i Niša Magner nalazi svojevrstu diglosiju, tj. pojavu da se u tim gradovima govore dva varijeteta istog jezika. Na primjer u Splitu bi se u određenim, uglavnom formalnim situacijama govorilo standardnim jezikom (koji Magner naziva »udžbenički hrvatski — *textbook Croatian*) a u neformalnim situacijama kao što su kuća, škola za vrijeme odmora, tržnica i slično, govornici se koriste splitskim dijalektom. U svom članku »Diglossia in Split« (1978)²⁶ Magner je pokušao predvidjeti što će se dogoditi sa splitskim govorom do godine 1986. Slijedeći neke od karakteristika tog govora koje navodi Magner navest ćemo samo neke koje su vidljive u ovom trenutku i koje ukazuju na vidljivu jezičnu promjenu u govornom jeziku mlade generacije (između 18 i 25 godina).

nekim referatima Pavle Ivić npr. kaže: »Ovde su s pravom isticane teškoće s kojima se sukobljava proučavalac gradskog govora, neuhvatljivog zbog svoje duboke raslojenosti, i to u dvije dimenzije, socijalnoj i dijalekatskoj, onoj koja nastaje u sudaru između zatečenog i došljačkog govora, i u ukrštanju raznorodnih govora samih doseljenika. Ipak, skrenuo bih pažnju na to da postoji govorni sloj koji se može smatrati najtipičnijim za dati grad. To je govor omladine rođene u gradu, koji je (pod uslovom jednake školovanosti) prilično jedinstven, bez obzira na to odakle potiču roditelji. To je ono što 'izrasta iz tla', tačnije 'iz asfalta', i što se učvršćuje i ujedačuje u dodirima među decom, odnosno omladinom. To je ujedno i govor kojem pripada budućnost«. (str. 205).

²³ T. F. Magner je napisao knjigu o zagrebačkom govoru *A Zagreb Kajkavian Dialect*, University Park: Penn State Studies 18, 1966, a isto tako nekoliko članaka o Splitu i govoru toga grada (vidi bibliografiju).

²⁴ Antun Šojat, »Standardni jezik i dijalekt u urbanim sredinama SR Hrvatske«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 4—5/1979, str. 119—125. U istom članku navode se i drugi autori (uglavnom suradnici Zavoda za jezik koji su pisali o jeziku manjih i većih gradova; ovdje se navode u bibliografiji).

²⁵ Kenneth Naylor, »Some problems for the Study of Balkan Sociolinguistics«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII, 2/1980, str. 7—15. On kaže: »Oddly enough, the study of urban dialects is almost completely virgin territory for all the Balkan languages as dialectology have tended to devote most of their attention to the study of rural dialects«. (str. 11).

²⁶ T. F. Magner, »Diglossia in Split«, *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, Columbus Ohio: Slavica Publishers 1978, str. 400—37.

Uz karakteristični ikavski govor mlade generacije sve više se javljaju ijekavski oblici. Njihovu pojavu trebalo bi detaljno ispitati. Upitna zamjenica *ča* rijetko se čuje u splitskom govoru, a u komentarima Miljenka Smoje koji su pisani na splitskoj čakavštini nailazimo na primjere sa zamjenicom *šta* gdje bismo očekivali *ča*. (Npr. ne znan *šta* je . . ., »šta je da je . . .«). Prijelaz glasa *lj > j* sve manje se poštuje u današnjem govoru a i karakteristični prijelaz *-m* u *-n* je značajka koja nije više tako postojana kao što je bila. Ovo su samo neki od drastičnijih primjera a postoje i drugi koje ovom prilikom ne bismo spominjali. Nestankom određenih karakteristika narječja postavlja se pitanje da li se i dalje o ovakvoj vrsti govora može govoriti kao o čakavskom narječju ili narječju uopće. Kako ovakav govor nazvati? Gradski supstrat, srednji varijetet, naddijalekt, razgovorni jezik ili urbani idiom. Ovo su sve (a sigurno ih ima i još) nazivi kojima se pokušava nazvati gradski varijetet. Jedna od poteškoća koja se javlja kod opisivanja, u ovom slučaju splitskog govora, jest sa čime ga uspoređivati. Ne postoji opis stare splitske čakavštine iako postoje mnoge studije o čakavskim govorima. Osim toga, da li bi bilo i potrebno nabrajati sve moguće stare oblike samo da bi se reklo kako to više ne postoji. Detaljniji opis splitskog govora dao je S. Benzon (1971)²⁷ ali to je sasvim zasnovano na pisanom književnom jeziku. Magnerova ispitivanja najbliža su stvarnoj situaciji.

Ovom prilikom međutim namjera nam je naglasiti (pošto smatramo da to nije ni jednom prilikom učinjeno) da se socijalna ili urbana dijalektologija ne može zadovoljiti samo time da ustanovi da je do izvjesnih promjena došlo. Osim opisa ona mora pokušati objasniti zašto je do promjena došlo i kakva je njihova društvena funkcija. Ako, nazovimo ih »konzervativni« dijalekti, nestaju, što je sigurno istina, naročito u gradovima, njihovu društvenu funkciju preuzimaju neki drugi nestandardni oblici. Ako na primjer primjećujemo da u govoru grada Splita karakteristični prijelaz glasa (m) u (n) naročito u paradigmatskim završecima nije više tako postojan kao nekad, onda nije dovoljan samo odgovor da je pod utjecajem standardnog jezika došlo do ovakve promjene. Ako tu promjenu hoćemo objasniti s gledišta socijalne dijalektologije morat ćemo postaviti jedan niz pitanja kao što su: Kakva je veza između ove jezične promjene i društvene raslojenosti stanovništva, da li ona ovisi o veličini zajednice u kojoj je govornik odgojen, koliko je ona uvjetovana situacijom ili kontekstom (jezičnim i vanjezičnim), da li je ona i koliko vezana uz razne generacije govornika, koja je govorna grupa započela tu vrstu promjene i da li ta jezična promjena ima društveno značenje, zašto je došlo do baš ove određene inovacije, da li se ona širi i što pogoduje njenom razvoju.

Ukratko, potreban je jedinstven teorijski i metodološki pristup i detaljniji i širi opis promjena koje se zbivaju u jeziku naših gradova kao i korelacija tih promjena s društvenim promjenama. Teoriju i metodologiju možemo preuzeti, međutim moramo vidjeti kako one odgovaraju našim domaćim uvjetima. Mislim da je razumno kazati da korelacija jezičnih promjena s određenim društvenim klasama ne bi bila prikladna metodologija u našim prilikama jer kod nas ne postoje klase kao u američkom društvu u svjetlu ispitivanja koja provodi Labov i njegovi

²⁷ Stjepan Benzon, »Opažanja o čakavštini M. Uvodića Splitsanina«, *Čakavska rič*, 1/1971, str. 77—98.

suradnici.²⁸ Pojam društvene grupe u smislu ovdje spomenute »društvene mreže« (*social network*), koji u osnovi reflektira odnos pojedinca prema neformalnim grupama s kojima je povezan, sigurno bi više odgovarao našim prilikama. U toku ovakvih istraživanja moglo bi se dogoditi da doprinesemo, ne samo boljem i točnijem razumijevanju promjena u jeziku kod nas, već i teorijskoj misli svjetske sociolingvistike²⁹ koja je još uvijek u traganju svojih temeljnih postavki pogotovo u pitanjima jezične promjene i kako do nje dolazi. Adaptacija jezika pojedinca prema jeziku raznih grupa kao i određivanje odnosa pojedinca prema kolektivu sigurno je jedan od najvažnijih ciljeva socijalne dijalektologije koja je ovdje zapravo sinonim za modernu sociolingvistiku. Ako dakle želimo da naša dijalektologija, kako kaže B. Finka, slijedi suvremeni razvoj svjetske nauke, moramo sigurno više pažnje posvetiti ovdje izloženim pitanjima.

L I T E R A T U R A

- Barac-Grum, V. i V. Zečević, »Arealni i granični dijalekatski kontakt«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 4—5/1979, str. 105—109.
- Benzon, S., »Opažanja o čakavštini M. Uvodića Splićanina«, *Čakavska rič*, 1/1971, str. 77—98.
- Brozović, D., *Standardni jezik*, Zagreb: Matica Hrvatska 1970.
- Brozović, D., »O tipologiji supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slaven-skom jezičnom svijetu«, *Govornite formi i slovenskite literaturni jazici*: Skopje, 1973, str. 31—69.
- Brozović, D., »O suvremenoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 1975/76, str. 49—65.
- Brozović, D., »Dijalektološka slika hrvatskosrpskog jezičnog prostora«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8/1970.
- Bugarski, R., »Sociolingvističke teme«, *Radio Beograd Treći program*, 55/82, str. 159—195.
- Bugarski, R., *Lingvistika o čoveku*, Beograd: Prosveta, 1983 (drugo izdanje).
- Finka, B., »Čakavsko narječje«, *Čakavska rič*, 1/1971, str. 11—72.
- Finka, B., »Hrvatsko jezikoznanstvo u poslijeratnom razdoblju«, *Suvremena lingvistika*, 19—20/1979, str. 39—58.
- Finka, B., »O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju«, *Filologija*, 9/1979, str. 145—148.
- Finka, B., »Hrvatska dijalektologija danas«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 39—48.

²⁸ Vidi Pavle Ivić: »Kod nas do danas nema uobličениh gradskih »socijalnih« dijalekata kojima bi se izdvajali 'niži' društveni slojevi, pre svega radništvo, pa ponegde i takozvana srednja klasa. Fenomen je raširen u anglosaksonskim zemljama i sve više se pretvara u glavnu dimenziju dijalekatske varijacije u temeljito urbanizovanim i industrijalizovanim društvima Engleske i Sjedinjenim Američkim Državama«. (str. 98 u knjizi *Srpski narod i njegov govor*. Vidi bilješku 13).

²⁹ O problemima teorije u sociolingvistici vidi Ranko Bugarski, »Sociolingvističke teme«, *Radio Beograd, Treći program*, 55/82, str. 159—195.

- Finka, B. i A. Šojat, »Karlovački govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3/1973.
- Fishman, J. A. (ur.) »Bilingualism in the Barrio«, *Modern Language Journal*, 53(3), str. 151—85, 53(4), str. 227—58.
- Hraste, M., »Metodologija ispitivanja naših dijalekata«, *Jezik*, VIII/1960, str. 71—80.
- Ivić, M., »Jezik i individualnost grada«, *Izraz*, IX, 8—9/1965, str. 740—47.
- Ivić, M., *Pravci u lingvistici*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978 (četvrto izdanje).
- Ivić, P., *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971; *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd: Centar za marksizam, 1983.
- Jović, D., »Jezik urbanih sredina«, *Gledišta*, 7—8/1976, str. 732—44.
- Jović, D., »Sociolingvistički faktori jezičnih promena u župskom govoru«, *Književnost i jezik*, 2—3/1979, str. 243—53.
- Jović, D., »Književni jezik i urbani idiom«, *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, 1983.
- Jutronić-Tihomirović, D., »Jezik grada«, *Argumenti*, 1—2/1983.
- Jutronić-Tihomirović, D., »Neki aspekti govora grada Splita«, *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku*, Sarajevo, 1984 (u tisku).
- Labov, W., *The Social stratification of English in New York City*, Washington: Center for Applied Linguistics, 1982 (treće izdanje).
- Labov, W., *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia 1972.
- Labov, W. et al., *A Study of the Non-standard English of Negro and Puerto Rican Speakers in New York City*, Washington: US Office of Health, Education and Welfare 1968.
- Macaulay, R. K. S., *Language, Social Class and Education: A Glasgow Study*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1977.
- Magner, T. F., »City Dialects in Yugoslavia«, *American Contribution to the Eighth International Congress of Slavists*, 1/1968 (ur. Birnbaum) Columbus Ohio: Slavica.
- Magner, T. F., »Zapažanja o današnjem splitskom govoru«, *Čakavska rič*, 6/1976, str. 83—92.
- Magner, T. F., »Diglossia in Split«, *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Rmania and Yugoslavia*, Columbus Ohio: Slavic Publishers 1978, str. 400—37.
- Milroy, L., *Language and Social Networks*, Oxford: Blackwell 1980.
- Moguš, M., »Današnji senjski govor«, *Senjski zbornik*, II/1966, str. 1—152.
- Naylor, K., »Some Problems for the Study of Balkan Sociolinguistics«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII, 2/1980, str. 7—15.
- Rajić, Lj., »Jezik i identitet — položaj korisnika dijalekta u procesu standardizacije govora«, *Godišnjak društava za primijenjenu lingvistiku*, 4—5/1980—31, str. 373—76.
- Radovanović, M., »Naše glavne jezične teme«, *Naše teme*, 5/1982, str. 813—22.
- Radovanović, M., »Linguistic Theory and Sociolinguistics in Yugoslavia«, *International Journal of the Sociology of Language*, 44/1983, str. 55—69.
- Romaine, S. (ur.) *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*, London: Arnold 1982.
- Shuy, W. R., »Hans Kurath, Studies in Are Linguistics«, *Language in Society*, 2/1974, str. 295—97.
- Stolz, W. i G. Bills, *An Introduction of the Standard-Non Standard Dimension of Central Texas English*, University of Texas, 1968.
- Škiljan, D., »Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika«, *Naše teme*, 6/1980, str. 952—63.

- D. JUTRONIĆ - TIHOMIROVIĆ: URBANA...
JAZU, 23(17) (1997/98)
- Šojat, A., »Interferencija dijalekatskih govornih sustava u SR Hrvatskoj«, *Rasprave Instituta za jezik*, 3/1977, str. 143—152.
- Šojat, A., »Standardni jezik i dijalekt u urbanim sredinama SR Hrvatske«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 4—5/1979, str. 119—25.
- Šojat, A., »O zagrebačkom kajkavskom govoru«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 4—5/1979, str. 125—135.
- Šojat, A. i V. Zečević, »Istraživanje kajkavskih govora u Hrvatskom zagorju«, *Ljetopis JAZU*, 73/1969.
- Trudgill, P., *The Social Differentiation of English in Norwich*, Cambridge: Cambridge University Press, 1974.
- Vidović, R., *Čakavske studije*, Split: Čakavski sabor, 1978.
- Wolfram, W. A., *A Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech*, Washington: Center for Applied Linguistics 1969.

*Dunja Jutronić - Tihomirović: SOME ASPECTS OF SOCIAL OR
URBAN DIALECTOLOGY*

Summary

The article deals with the aims and methods of social or urban dialectology as it is theoretically approached by the American and British sociolinguists. Our dialectology has mainly neglected the achievements and present research in social dialectology. This neglect is quite evident in the case of the čakavian dialect. Since social or urban dialectology finds its most attractive field of investigation in big cities the author points to some of the examples from the urban language in the city of Split. She also stresses the fact that some processes could be described and explained much better if they were approached and investigated from the point of view of social dialectology.